

Jarosław Słoma

Żyję i działam bezpiecznie

**Program nauczania edukacji dla bezpieczeństwa
w szkołach ponadgimnazjalnych**

Spis treści

Wstęp	3
Charakterystyka programu.....	4
Ogólne cele kształcenia	5
Szczegółowe cele kształcenia	5
Warunki realizacji	5
Zadania szkoły	5
Wykaz pomocy dydaktycznych niezbędnych do realizacji programu	6
Rozkład materiału wraz z planem wynikowym.....	7
Procedury osiągnięcia celów	16
Proponowane metody realizacji programu	17
Ocena i kontrola osiągnięć uczniów	18
Propozycja kryteriów oceniania	19
Kontrola osiągnięć uczniów	20
Przykład konstrukcji testu wielostopniowego	21
Oczekiwane osiągnięcia absolwenta IV etapu edukacyjnego.....	21
Standaryzacja procesu kształcenia.....	23
Kategorie celów.....	23
Cele wyrażone wieloznacznie opisane za pomocą czasowników operacyjnych	24
Klasyczna (modelowa) struktura celu operacyjnego	25
Poziomy wymagań według Bolesława Niemierki	25
Wyposażenie szkoły w środki dydaktyczne do realizacji przedmiotu ..	27

Wstęp

Przygotowanie społeczeństwa do przetrwania w sytuacjach nadzwyczajnych zagrożeń, a także wszechstronna edukacja na rzecz zapobiegania ich powstawaniu, to jedno z podstawowych zadań instytucji państwowych na całym świecie. W Polsce obowiązek edukacji dla bezpieczeństwa został zapisany w ustawie o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej. Podstawa programowa kształcenia ogólnego zakłada realizację przedmiotu o takiej nazwie na trzecim i czwartym etapie edukacyjnym. Elementy edukacji dla bezpieczeństwa pojawiają się również na wcześniejszych etapach kształcenia. Przedmiot edukacja dla bezpieczeństwa na czwartym etapie edukacyjnym stanowi kontynuację kształcenia, które zostało zapoczątkowane w zwartej formie w gimnazjum. Program nauczania zakłada realizację zagadnień programowych, wynikających z treści podstawy programowej kształcenia ogólnego. Jest ukierunkowany na usystematyzowanie wiedzy połączone z jej utrwalaniem, doprecyzowaniem i pogłębieniem, zarówno w teorii, jak i w praktyce. Interdyscyplinarność przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa oraz konieczna do jego realizacji rozległa wiedza, jak również interesująca młodzież tematyka związana z wojskowością to elementy stwarzające doskonałe warunki do rozwoju zainteresowań ucznia oraz rozbudzania jego aktywności, ciekawości poznawczej i kreatywności. Lekcje edukacji dla bezpieczeństwa mogą stać się okazją do realizacji interesujących scenariuszy pedagogicznych, jednocześnie dając uczniom szansę odniesienia sukcesu szkolnego, a nauczycielom – satysfakcję z wykonywanego zawodu. Osiągnięcie wyżej wymienionych celów ułatwi również przyjęta w niniejszym programie przyjazna dla ucznia koncepcja przedmiotowego systemu oceniania.

W ramach nauczania edukacji dla bezpieczeństwa niebagatelne znaczenie mają walor wychowawczy i głęboko humanitarny wymiar treści kształcenia. Rozwinięcie nauczycielskiej oferty o zajęcia pozalekcyjne czy pozaszkolne może również stanowić doskonałe wzmocnienie zawodowej preorientacji uczniów, a czas tak spożytkowany z pewnością zapoczątkuje w przyszłości.

Jarosław Słoma

Charakterystyka programu

Niniejszy program został napisany zarówno z myślą o nauczycielach z dużym doświadczeniem zawodowym, jak i tych dopiero rozpoczynających nauczanie przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa. Zawiera wszystkie treści kształcenia (wymagania szczegółowe) opisane w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa oraz treści rozszerzające, stanowiące wynik wieloletnich doświadczeń autora w nauczaniu przedmiotu przysposobienie obronne w szkołach ponadpodstawowych różnego typu, z uwzględnieniem realnych warunków jego realizacji. Przy tworzeniu programu uwzględniono również uwagi i oczekiwania zgłaszane przez środowiska nauczycielskie.

Dzięki bardzo prostej konstrukcji program *Żyję i działam bezpiecznie* stanowi skuteczne w użyciu narzędzie pracy pedagogicznej. Duży nacisk położono na odzwierciedlenie bieżących problemów krajowych i ogólnopolskich, dlatego też obfituje w odwołania do najbardziej aktualnych opracowań i statystyk, jak również wydarzeń, które w ostatnim czasie elektryzowały opinię publiczną. Jednocześnie jego realizacja umożliwia analizę historycznych zdarzeń w oparciu o aktualną wiedzę, pobudzając tym samym do wyciągania wniosków na przyszłość. Sposób ujęcia i różnorodność treści zawartych w programie z pewnością umożliwią uczniom rozwój ich zainteresowań.

Podobnie jak w gimnazjum, również na IV etapie edukacyjnym nauczyciel edukacji dla bezpieczeństwa ma do dyspozycji 30 godzin dydaktycznych. W proponowanym rozkładzie materiału na realizację programu nauczania przewidziano 25 jednostek lekcyjnych, pozostałe pięć przeznaczono na lekcje powtórzeniowe i utrwalające. Blisko $\frac{1}{3}$ treści zawartych w programie to zagadnienia związane z udzielaniem pierwszej pomocy. Ich realizacja wymusza dużą aktywność i praktyczne działanie ucznia oraz konieczność korzystania z pomocy dydaktycznych, co z kolei można osiągnąć wyłącznie zachowując bardzo dużą dyscyplinę realizacyjną.

W programie uwzględniono również zagadnienia związane z obronnością państwa. Szczególną uwagę należy zwrócić na treści dotyczące wojskowości, które pojawiają się w zakresie kształcenia edukacji dla bezpieczeństwa dopiero na tym etapie edukacyjnym. Ich realizacja może stanowić poważne wyzwanie warsztatowe dla młodszego pokolenia nauczycieli, którzy korzystają z dobrodziejstwa pełnej profesjonalizacji armii i sami poznawali je czysto teoretycznie.

Program został opracowany w sposób umożliwiający realizację umiejętności kluczowych¹, niezbędnych do samorealizacji i rozwoju osobistego ucznia. Jego głównym założeniem jest przygotowanie ucznia do bycia aktywnym obywatelem, który umie zorganizować bezpieczną przestrzeń wokół siebie w życiu dorosłym.

¹ Pojęcie umiejętności kluczowych upowszechniono w Polsce w połowie lat 90. XX w., głównie za sprawą projektu Nowa Matura i programu KREATOR. Umiejętności kluczowe są tam zdefiniowane jako umiejętności ponadprzedmiotowe.

Ogólne cele kształcenia

Zgodnie z podstawą programową są to:

1. Znajomość struktury obronności państwa.

Uczeń rozróżnia struktury obronności państwa, rozumie ich rolę oraz zna formy spełniania powinności obronnych przez organy administracji i obywateli.

2. Przygotowanie do sytuacji zagrożeń.

Uczeń zna zasady postępowania w przypadku wystąpienia zagrożenia życia, zdrowia lub mienia; zna zasady planowania i organizowania działań.

3. Opanowanie zasad pierwszej pomocy.

Uczeń umie udzielać pierwszej pomocy poszkodowanym w różnych stanach zagrażających życiu i zdrowiu.

Szczegółowe cele kształcenia

1. Przekazanie uczniom niezbędnej wiedzy w zakresie przygotowania instytucji państwa do działania w sytuacjach kryzysowych.
2. Wyposażenie uczniów w wiedzę i umiejętności niezbędne do skutecznego działania w sytuacji zagrożenia oraz do działań zapobiegawczych.
3. Przygotowanie uczniów do udzielania poszkodowanym pierwszej pomocy, możliwej w określonych warunkach.
4. Kształtowanie postaw ochrony życia i zdrowia własnego, a także innych osób.
5. Kształtowanie u uczniów postaw gotowości do niesienia pomocy potrzebującym, humanitaryzmu i altruizmu.
6. Rozwijanie u uczniów zdolności organizatorskich i komunikacyjnych oraz umiejętności przywódczych.

Warunki realizacji

Zgodnie z treścią rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu realizacji edukacji dla bezpieczeństwa², istnieje **konieczność podziału na grupy oddziałów liczniejszych niż 30 uczniów**, podczas zajęć z udzielania pierwszej pomocy. Podział na grupy oddziałów mniejszych liczebnie, jest możliwy za zgodą organu prowadzącego.

Zadania szkoły

1. Organizowanie zajęć w małych grupach, co umożliwi praktyczne ćwiczenie pożądanych umiejętności (szczególnie dotyczących udzielania pierwszej pomocy).
2. Zapewnienie niezbędnych pomocy dydaktycznych (szczególnie manekina do ćwiczenia umiejętności

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 sierpnia 2009 r. w sprawie sposobu realizacji edukacji dla bezpieczeństwa, DzU 2009, Nr 139, poz. 1131.

związanych z resuscytacją krążeniowo-oddechową) i kontaktów z instytucjami wspomagającymi proces pedagogiczny (jak: straż pożarna, ogniwa zarządzania kryzysowego, Państwowe Ratownictwo Medyczne).

3. Wspieranie uczniów w pogłębianiu wiedzy i doskonaleniu umiejętności z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa oraz zapewnienie im optymalnych warunków rozwoju zdolności i zainteresowań.
4. Kształtowanie postaw humanitarnych i obywatelskich oraz promowanie przykładów tzw. dobrej praktyki.

Wykaz pomocy dydaktycznych niezbędnych do realizacji programu

Obowiązkowo:

1. Podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych *Żyję i działam bezpiecznie* autorstwa Jarosława Słomy, Wydawnictwo Nowa Era, numer dopuszczenia: 426/2012.
2. Fantom(-y) do nauki resuscytacji krążeniowo-oddechowej.
3. Materiały opatrunkowe i środki odkażające (praca z częścią twarzą manekina).
4. Maseczki do sztucznego oddychania „usta-usta”.
5. Koce, karimaty.
6. Folia NRC (inaczej koc ratunkowy, folia termiczna).
7. Rękawice lateksowe.
8. Kompletnie wyposażona apteczka pierwszej pomocy (torba apteczna lub apteczka plecakowa, ewentualnie połowa apteczki pierwszej pomocy).

Dodatkowo:

9. *Książka Nauczyciela*: poradnik metodyczny zawierający m.in. wskazówki co do realizacji treści programowych, scenariusze lekcji, propozycje testów sprawdzających wiedzę uczniów, informacje ułatwiające wprowadzenie poszczególnych tematów czy rozbudzenie zainteresowań uczniów oraz płytę z filmami dydaktycznymi.
10. Zeszyt ćwiczeń do edukacji dla bezpieczeństwa *Żyję i działam bezpiecznie* autorstwa Jarosława Słomy (z miejscem na sporządzenie notatek z lekcji).
11. Płyta z filmami dydaktycznymi: dołączona do Książki Nauczyciela, zawierająca krótkie filmy o tematyce ściśle skorelowanej z treściami kształcenia przewidzianymi do realizacji w ramach niniejszego programu nauczania.
12. Automatyczny defibrylator zewnętrzny (AED).
13. Maski przeciwgazowe filtracyjne nowej generacji.
14. Komputer z urządzeniami peryferyjnymi.
15. Rzutnik multimedialny.
16. Ekran.
17. Głośniki.

Rozkład materiału wraz z planem wynikowym

Jeden temat odpowiada jednej godzinie lekcyjnej. Temat 25. *Choroby cywilizacyjne* jest tematem dodatkowym.

Nr lekcji	Temat	Zagadnienia (materiał nauczania)	Oczekiwane wiadomości i umiejętności. Uczeń:	Kategoria celów ³	Poziom wymagań ⁴
Rozdział I. System obrony państwa					
1.	Bezpieczeństwo państwa	<ul style="list-style-type: none"> geopolityczne położenie Polski Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej główne cele polityki bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej powinności władz samorządowych, instytucji i obywateli w zakresie bezpieczeństwa świadczenia obywateli (osobiste i rzeczowe) 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia i uzasadnia polityczne oraz militarne warunki gwarancji bezpieczeństwa państwa 	A, B	P
			<ul style="list-style-type: none"> analizuje aktualną sytuację geopolityczną Polski 	D	W
			<ul style="list-style-type: none"> streszcza główne założenia Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> wymienia świadczenia obywateli w zakresie powinności obronnych 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> omawia kompetencje i powinności władz publicznych w zakresie obronności 	B	PP
2.	Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej	<ul style="list-style-type: none"> struktura organizacyjna i zadania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej służba wojskowa i Narodowe Siły Rezerwowe rodzaje Sił Zbrojnych rodzaje wojsk i służb w siłach zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej służba wojskowa kobiet organizacje społeczne działające na rzecz obronności 	<ul style="list-style-type: none"> przedstawia i charakteryzuje organizację Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej 	A, B	P
			<ul style="list-style-type: none"> wymienia i charakteryzuje rodzaje Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej 	A, B	P
			<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia zasady odbywania służby wojskowej w Polsce 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia, czym są Narodowe Siły Rezerwowe 	B	P
			<ul style="list-style-type: none"> wymienia rodzaje wojsk oraz służb w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> wymienia i charakteryzuje organizacje społeczne działające na rzecz obronności 	A, B	PP

³ A – zapamiętywanie wiadomości, B – zrozumienie wiadomości, C – stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych, D – stosowanie wiadomości w sytuacjach nietypowych i problemowych, E – stosunek do społeczeństwa, F – potrzeby i aspiracje; zgodnie z klasyfikacją Bolesława Niemierki, zobacz też s. 23.

⁴ P – podstawowe, PP – ponadpodstawowe, W – wykraczające; zgodnie z klasyfikacją Bolesława Niemierki, zobacz też s. 25.

Rozdział II. Ochrona ludności i obrona cywilna					
3.	Ochrona ofiar konfliktów zbrojnych i dóbr kultury	<ul style="list-style-type: none"> • ruch czerwonokrzyżski • Polski Czerwony Krzyż • konwencje prawa międzynarodowego dotyczące ochrony ofiar konfliktów zbrojnych i zdarzeń kryzysowych • wybrane regulacje międzynarodowego prawa humanitarnego • ochrona dóbr kultury • obrona cywilna (OC) 	<ul style="list-style-type: none"> • opisuje, czym są organizacje czerwonokrzyżskie i wymienia ich główne zadania 	B, E	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje cele Polskiego Czerwonego Krzyża 	B, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia podstawowe zasady międzynarodowego prawa humanitarnego na przykładzie wybranych regulacji prawnych 	B, E	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • identyfikuje obiekty opatrzone międzynarodowymi znakami ochrony zabytków 	C	P
			<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, jak prawidłowo zabezpieczyć dobra kultury w razie zagrożenia 	B,	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • omawia strukturę organizacyjną OC i sposób jej działania 	A, B	PP
4.	Ochrona ludności, ochrona zwierząt	<ul style="list-style-type: none"> • indywidualne i zbiorowe środki ochrony ludności • sposoby ochrony zwierząt 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia podstawowe środki ochrony ludności 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> • wymienia sposoby i środki ochrony zwierząt 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie zastępczych budowli ochronnych 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • omawia zasady ewakuacji ludności, środków materiałowych i zwierząt 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, jak się zachować w razie ogłoszenia ewakuacji 	B	P
			<ul style="list-style-type: none"> • potrafi ewakuować się z budynku w trybie alarmowym 	C	P
5.	System wykrywania i alarmowania	<ul style="list-style-type: none"> • system wykrywania i alarmowania (SWiAI) • środki alarmowe • systemy alarmowania • alarmy i sygnały alarmowe 	<ul style="list-style-type: none"> • omawia sposób funkcjonowania systemu wykrywania i alarmowania 	A	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje sygnały alarmowe i wyjaśnia, jak należy się zachować po ogłoszeniu określonego alarmu 	C	P

		<ul style="list-style-type: none"> alarm i ewakuacja zachowanie ludności po ogłoszeniu alarmu oraz po jego odwołaniu 	<ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje sygnały informujące o odwołaniu alarmu i wyjaśnia, jak zachować się w sytuacji odwołania alarmu 	C, B	P
			<ul style="list-style-type: none"> wskazuje drogi ewakuacji w szkole 	C	P
Rozdział III. Zagrożenia czasu pokoju					
6.	Źródła zagrożeń	<ul style="list-style-type: none"> zagrożenia naturalne zagrożenia spowodowane działalnością człowieka zagrożenia społeczne postępowanie zapobiegawcze sytuacja kryzysowa i stan nadzwyczajny 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia zagrożenia czasu pokoju 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje zagrożenia czasu pokoju 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> omawia sposób postępowania w razie wystąpienia poszczególnych zagrożeń 	B, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia różnicę pomiędzy sytuacją kryzysową i stanem nadzwyczajnym 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> omawia sposoby zapobiegania panice podczas zagrożeń 	B, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> uzasadnia konieczność przestrzegania zasad bezpieczeństwa własnego i innych ludzi podczas różnorodnych zagrożeń 	B, E	PP
7.	Zanieczyszczenia	<ul style="list-style-type: none"> źródła i rodzaje zanieczyszczeń toksyczne środki przemysłowe (TSP) zapobieganie skutkom zanieczyszczeń 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia źródła zanieczyszczeń, ze szczególnym uwzględnieniem najbliższego otoczenia, np. szkoły oraz domu 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje źródła zanieczyszczeń 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> wymienia i charakteryzuje rodzaje toksycznych środków przemysłowych 	A, B	P
			<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia, jak zapobiega się skutkom zanieczyszczeń 	B	PP
8.	Ekstremalne warunki pogodowe	<ul style="list-style-type: none"> postępowanie w razie niesprzyjających warunków pogodowych zimą i latem postępowanie w razie porywistych wiatrów zachowanie w czasie burzy 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia źródła zagrożeń w najbliższym otoczeniu szkoły oraz domu 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje źródła zagrożeń w najbliższym otoczeniu szkoły oraz domu 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> omawia zasady postępowania w razie podróżowania w niesprzyjających warunkach pogodowych zimą 	B	P

			<ul style="list-style-type: none"> • podaje zasady zachowania się w upalne dni 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> • omawia sposób postępowania w wypadku ogłoszenia zagrożenia wiatrami huraganowymi 	B	P
			<ul style="list-style-type: none"> • Streszcza zasady zachowania się w czasie burzy 	B	P
9.	Požary	<ul style="list-style-type: none"> • najczęstsze przyczyny pożarów • zapobieganie pożarom • zasady profilaktyki pożarowej • środki gaśnicze i podręczny sprzęt gaśniczy • algorytm postępowania po wystąpieniu pożaru • znaki ochrony przeciwpożarowej • zasady ochrony własnego bezpieczeństwa w razie pożaru (ewakuacja szkoły, zakładu pracy; samoewakuacja) • ratowanie zwierząt • znaki ewakuacyjne • postępowanie po ustąpieniu zagrożenia 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia źródła zagrożeń pożarem, ze szczególnym uwzględnieniem najbliższego otoczenia, np. szkoły, domu 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje ww. źródła zagrożeń 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje zasady profilaktyki przeciwpożarowej 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje rodzaje podręcznego sprzętu gaśniczego 	C	P
			<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje znaki ochrony przeciwpożarowej 	C	P
			<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje znaki ewakuacyjne 	C	P
			<ul style="list-style-type: none"> • wymienia czynności, które należy wykonać po wystąpieniu pożaru 	B	P
			<ul style="list-style-type: none"> • przedstawia zasady ratowania zwierząt w razie pożaru 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • opisuje drogę ewakuacji ze swojego domu/mieszkania 	B	P
			<ul style="list-style-type: none"> • opisuje drogę ewakuacji z budynku szkoły 	B	PP
10.	Powodzie	<ul style="list-style-type: none"> • przyczyny powodzi • zapobieganie powodziom • stan alarmowy i stan ostrzegawczy • postępowanie po wystąpieniu powodzi • postępowanie po opadnięciu wód powodziowych • bezpieczeństwo ratownika 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia źródła zagrożenia powodzią, ze szczególnym uwzględnieniem najbliższego otoczenia 	A, C	P
			<ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje ww. źródła zagrożeń 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • omawia zasady bezpieczeństwa na terenach powodziowych 	B	P
			<ul style="list-style-type: none"> • wymienia i uzasadnia niezbędne działania przygotowujące do ewakuacji z terenów zagrożonych powodzią 	A, B	PP

			<ul style="list-style-type: none"> • podaje zakres przygotowań do nadejścia wód powodziowych 	B	P
			<ul style="list-style-type: none"> • omawia sposób postępowania po opadnięciu wód powodziowych 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • omawia zasady bezpieczeństwa obowiązujące ratowników na terenach zalanych 	B, C	PP
11.	Zagrożenia bezpieczeństwa osobistego	<ul style="list-style-type: none"> • kradzież kieszonkowa • napad rabunkowy, pobicie • usiłowanie gwałtu • uprowadzenie, kidnaping • odurzenie środkiem psychoaktywnym wbrew woli • napad na mieszkanie, wtargnięcie napastnika do domu • zagrożenia płynące z Internetu 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia rodzaje zagrożeń osobistych 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje rodzaje zagrożeń osobistych 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • wymienia miejsca, w których należy zachować szczególną ostrożność, aby uniknąć określonego zagrożenia osobistego 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> • wymienia okoliczności sprzyjające wystąpieniu zagrożeń osobistych 	B	P
			<ul style="list-style-type: none"> • wymienia sposoby przeciwdziałania zagrożeniom osobistym 	A	P
12.	Awarie, wypadki, katastrofy	<ul style="list-style-type: none"> • awaria, wypadek, katastrofa • główne przyczyny awarii, wypadków i katastrof • postępowanie ratownicze • wyszukiwanie i wynoszenie uszkodzonych • zapobieganie panice • postępowanie po wybuchu paniki 	<ul style="list-style-type: none"> • definiuje terminy wypadek, katastrofa, awaria i wyjaśnia różnicę pomiędzy nimi 	A, B	P
			<ul style="list-style-type: none"> • przedstawia zasady działania ratowniczego w razie wypadku lub katastrofy komunikacyjnej, budowlanej, komunalnej, górniczej, przemysłowej i hydrotechnicznej 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> • dobiera odpowiedni sposób transportu uszkodzonych do poniesionych przez nich obrażeń 	C	P
			<ul style="list-style-type: none"> • omawia sposoby przeciwdziałania panice 	B, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> • omawia sposób postępowania w razie wybuchu paniki 	B, E	PP
13.	Zagrożenia	<ul style="list-style-type: none"> • terroryzm i jego źródła we współczesnym świecie 	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia rodzaje najczęstszych aktów terrorystycznych 	A	P

	terrorystyczne. Zagrożenia w szkole	<ul style="list-style-type: none"> zasady zachowania się w przypadku ataku terrorystycznego lub tzw. sytuacji zakładniczej postępowanie w razie ataku gazowego, podejrzanego przesyłki pocztowej, wybuchu bomby zagrożenia w szkole 	omawia zasady zachowania się w przypadku ataku terrorystycznego lub tzw. sytuacji zakładniczej	B	P
			wymienia i charakteryzuje zagrożenia, z jakimi można się spotkać w najbliższym otoczeniu domu i szkoły	A, B	P
			przedstawia sposoby postępowania w razie wystąpienia zagrożenia na terenie szkoły	C, D	PP
Rozdział IV. Zagrożenia czasu wojny					
14.	Konwencjonalne rodzaje broni współczesnego pola walki	<ul style="list-style-type: none"> broń konwencjonalna sposoby ochrony przed rażeniem broni konwencjonalnej 	wymienia rodzaje broni konwencjonalnej	A	P
			wymienia zbiorowe środki ochrony przed bronią konwencjonalną	A	P
			omawia czynniki rażenia poszczególnych rodzajów broni konwencjonalnej	B	PP
			wyjaśnia, na czym polega właściwe postępowanie ludności w rejonach rażenia bronią konwencjonalną	B	PP
15.	Broń masowego rażenia	<ul style="list-style-type: none"> rodzaje broni masowego rażenia (BMR) – broń jądrowa, chemiczna, biologiczna czynniki rażenia BMR skutki wybuchów atomowych w Japonii w 1945 roku 	wymienia rodzaje broni masowego rażenia	A	P
			wymienia rodzaje wybuchów jądrowych i omawia ich skutki	A	PP
			wymienia czynniki rażenia broni jądrowej	A	P
			omawia czynniki rażenia broni jądrowej	B	PP
			charakteryzuje środki rażenia broni chemicznej i biologicznej	B	P
			podaje przykłady bojowych środków trujących / toksycznych (BST)	A	P
			omawia oddziaływanie wybranych BST na organizmy żywe	B	P
			omawia sposób postępowania w razie zagrożenia użycia broni biologicznej bądź wystąpienia zagrożenia biologicznego	B	P

			<ul style="list-style-type: none"> proponuje skuteczne sposoby ochrony przed skutkami użycia środków zapalających, BST i broni biologicznej charakteryzuje rozmiar strat i zniszczeń po użyciu amerykańskich bomb atomowych w 1945r. 	D	PP
				B	PP
16.	Indywidualne środki ochrony przed bronią masowego rażenia	<ul style="list-style-type: none"> indywidualne środki ochrony dróg oddechowych i skóry zasady działania i użytkowania indywidualnych środków ochrony dróg oddechowych i skóry 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia rodzaje indywidualnych środków ochrony dróg oddechowych 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> omawia budowę i zasadę działania indywidualnych środków ochrony dróg oddechowych 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> omawia zasadę działania indywidualnych środków ochrony przed bronią masowego rażenia 	A, B	P
			<ul style="list-style-type: none"> objaśnia, jak należy założyć maskę przeciwgazową 	C	P
Rozdział V. Pierwsza pomoc					
17.	Postępowanie na miejscu wypadku	<ul style="list-style-type: none"> algorytm postępowania ratowniczego bezpieczeństwo własne ratownika bezpieczeństwo poszkodowanych i świadków zdarzenia przepisy ustawodawcze dotyczące udzielania pierwszej pomocy 	<ul style="list-style-type: none"> omawia podstawowe zasady postępowania ratownika na miejscu zdarzenia 	B, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> wymienia czynności, które należy wykonać, aby ocenić sytuację na miejscu zdarzenia i umie tę wiedzę zastosować w praktyce 	B, C	P
			<ul style="list-style-type: none"> zabezpiecza miejsce wypadku 	C	P
			<ul style="list-style-type: none"> omawia zasady zapewnienia bezpieczeństwa ratownikowi, poszkodowanym i świadkom zdarzenia 	B, E	PP
			<ul style="list-style-type: none"> wymienia numery alarmowe i poprawnie konstruuje komunikat wezwania profesjonalnej pomocy na miejsce zdarzenia 	A, B	P
			<ul style="list-style-type: none"> przywołuje przepisy prawne dotyczące udzielania pierwszej pomocy 	B	PP

18.	Środki pierwszej pomocy	<ul style="list-style-type: none"> wyposażenie apteczki pierwszej pomocy sposób przechowywania leków improvizowane środki opatrunkowe 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia środki przydatne podczas udzielania pierwszej pomocy 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> omawia zasady przechowywania leków 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> dobiera środki opatrunkowe z apteczki do rodzaju urazu 	C	P
			<ul style="list-style-type: none"> proponuje improvizowane środki opatrunkowe w zależności od urazu 	C	PP
19.	Resuscytacja krążeniowo-oddechowa	<ul style="list-style-type: none"> objawy zatrzymania krążenia i oddychania algorytm podstawowych zabiegów resuscytacyjnych resuscytacja u dzieci automatyczny defibrylator zewnętrzny (AED) 	<ul style="list-style-type: none"> omawia zasady zapewnienia bezpieczeństwa ratownikowi i poszkodowanemu oraz świadkom zdarzenia 	B, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> wymienia objawy zatrzymania krążenia i oddychania 	B, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> ocenia stan poszkodowanego i demonstruje sposób skontrolowania jego funkcji życiowych 	C, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> potrafi ułożyć poszkodowanego w pozycji bezpiecznej 	C	P
			<ul style="list-style-type: none"> potrafi wykonać samodzielnie resuscytację krążeniowo-oddechową u dorosłych i dzieci 	C	P
			<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia, do czego służy automatyczny defibrylator zewnętrzny (AED) 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> potrafi prawidłowo zastosować automatyczny defibrylator zewnętrzny (AED) – z wykorzystaniem urządzenia treningowego 	D	PP
20.	Inne zagrożenia zdrowia i życia	<ul style="list-style-type: none"> zastąpienie, utrata przytomności, zawał serca, udar mózgu, napad drgawek, napad padaczkowy – charakterystyka zagrożenia, objawy postępowanie zapobiegawcze w przypadku omdlenia postępowanie ratownicze w przypadku ww. zagrożeń zdrowia i życia 	<ul style="list-style-type: none"> potrafi udzielić pierwszej pomocy w przypadku zastąpienia, utraty przytomności, zawału serca, udaru mózgu oraz napadu drgawek 	C, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia, na czym polega postępowanie zapobiegawcze w przypadku omdlenia 	B	P
			<ul style="list-style-type: none"> omawia zasady postępowania w wypadku gdy poszkodowany skarży się na ból w klatce piersiowej 	B, E	P

21.	Obrażenia kości i stawów	<ul style="list-style-type: none"> rodzaje złamań i ich charakterystyka zwichnięcia i skręcenia stawów obrażenia głowy i kręgosłupa 	<ul style="list-style-type: none"> udziela pierwszej pomocy w przypadkach urazów kostno-stawowych 	C, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> zakłada opatrunek odpowiedni do rodzaju i miejsca urazu 	C, E	P
22.	Tamowanie krwotoków	<ul style="list-style-type: none"> rany (rodzaje, klasyfikacja) proces gojenia się ran zasady aseptyki i antyseptyki pierwsza pomoc w przypadku krwotoku zakładanie opatrunku osobistego na zranioną kończynę sposoby skutecznego bandażowania 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia rodzaje ran i krwawień 	A	P
			<ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje rodzaje ran i potrafi je zaklasyfikować do odpowiedniej kategorii 	C, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> wymienia czynniki wpływające na szybkość gojenia się ran 	B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> zakłada opatrunek odpowiedni do rodzaju i miejsca zranienia 	C, E	P
23.	Obrażenia termiczne. Wstrząs krwotoczny	<ul style="list-style-type: none"> obrażenia termiczne i chemiczne udar słoneczny i udar cieplny wychłodzenie i odmrożenie postępowanie przeciwwstrząsowe 	<ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje poszczególne rodzaje obrażeń termicznych 	C	P
			<ul style="list-style-type: none"> udziela pierwszej pomocy w przypadkach obrażeń termicznych 	C, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> podejmuje działania przeciwwstrząsowe 	C, E	PP
24.	Inne przypadki obrażeń	<ul style="list-style-type: none"> ciało obce w organizmie (w oku, uchu, nosie, przełyku, tchawicy, skórze) zadławienie ukąszenia i użądlenia pierwsza pomoc w przypadku pogryzienia przez zwierzę zatrucia ratowanie tonących 	<ul style="list-style-type: none"> udziela pierwszej pomocy w przypadku utkwienia ciała obcego w organizmie, zadławienia, ukąszenia, użądlenia, pogryzienia, zatrucia 	C, E	P
			<ul style="list-style-type: none"> udziela pomocy tonącemu 	C, E	P
25.	Choroby cywilizacyjne	<ul style="list-style-type: none"> przyczyny chorób cywilizacyjnych rodzaje chorób cywilizacyjnych profilaktyka chorób cywilizacyjnych walka ze stresem 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia główne przyczyny chorób cywilizacyjnych 	A, B	PP
			<ul style="list-style-type: none"> wymienia główne choroby cywilizacyjne 	A	PP
			<ul style="list-style-type: none"> proponuje zestaw działań łagodzących skutki stresu 	B	PP

Procedury osiągnięcia celów

Interdyscyplinarny charakter przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa wymaga od nauczycieli rozległej wiedzy, bogatego warsztatu pracy oraz stosowania różnorodnych metod nauczania i urozmaiconych środków dydaktycznych. Specyfika programu nastawionego w dużej mierze na działania praktyczne w powiązaniu z podstawą programową opisaną językiem wymagań (umiejętności ucznia) sprawiają, że niektóre metody nauczania są preferowane bardziej niż inne. Nie oznacza to jednak, że należy z tych drugich rezygnować. Poniżej przedstawiono zestawienie metod nauczania, które można wykorzystywać na zajęciach z edukacji dla bezpieczeństwa, stanowiące propozycję jak najefektywniejszego wykorzystania wskazanych metod w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Nowa podstawa programowa kładzie nacisk na kształtowanie w uczniu postawy badacza, który dostrzega procesy zachodzące w otaczającej go rzeczywistości, potrafi je opisywać i interpretować w oparciu o metody naukowe, a co najważniejsze – przewiduje ich krótko- i długoterminowe konsekwencje, konstruuje scenariusze rozwoju wydarzeń oraz nazywa zagrożenia wiążące się z ich zachodzeniem.

Dlatego też duże znaczenie w procesie kształcenia przypisuje się metodom aktywizującym, które pobudzają myślenie w kategoriach przyczynowo-skutkowych oraz uczą poszukiwania analogii i alternatywnych sposobów działania – umiejętności niezwykle przydatnych w sytuacjach kryzysowych. Zadawanie przez uczniów pytań, szczególnie kluczowego pytania „dlaczego”, umożliwi przeniesienie edukacji na wyższy poziom kultury pracy pedagogicznej, diametralnie odmienny od koncentrowania się na obszarach pamięci, wytrenowania i odtwarzania.

W nauczaniu edukacji dla bezpieczeństwa niezwykle efektywne okazuje się również emocjonalne wzmocnienie procesu dydaktyczno-wychowawczego⁵, które wpisane jest w szczególności w realizację treści z zakresu udzielania pierwszej pomocy.

Celowe jest także zapoznanie się nauczyciela z podstawą programową edukacji dla bezpieczeństwa obowiązującą na wcześniejszym, III etapie edukacyjnym, oraz podstawami programowymi nauczania biologii, chemii i fizyki. Ułatwi to znacznie budowę własnego planu dydaktycznego oraz krytyczną analizę różnych programów nauczania.

Różnorodność poruszanych zagadnień skłania do zmienności stosowanych metod (lekcje multimedialne) i dbałości o aktualność prezentowanych treści. Nie należy się także wahać przed podjęciem współpracy z ogniwami zarządzania kryzysowego, strażą pożarną, Państwowym Ratownictwem Medycznym czy wojskiem.

⁵ Patr: *Nieobecne dyskursy, cz. I* red. Z Kwieciński, UMK, Toruń, 1991 r.

W celu efektywnego osiągnięcia założonych celów edukacyjnych warto starannie dobierać miejsce prowadzenia zajęć. Nauczyciel, kierując się własnym doświadczeniem pedagogicznym, stanem bazy dydaktycznej oraz dostępnością tzw. instytucji społecznego otoczenia szkoły, powinien dążyć do zmaksymalizowania aktywności uczniów i wyzwiania w nich postaw humanitarnych, poszukujących i twórczych.

Proponowane metody realizacji programu

Lp.	Metoda	Krótką charakterystyka	Przykład tematu do realizacji (zgodnie z numeracją tematów z rozkładu materiału)
1.	Instruktaż	Sprawne i zrozumiałe dla odbiorcy przedstawienie zasad wykonywania danych czynności	22. Tamowanie krwotoków
2.	Pokaz	Zademonstrowanie działania sprzętu, urządzenia, maszyny itp.	19. Resuscytacja krążeniowo-oddechowa
3.	Ćwiczenia praktyczne	Wykonywanie przez uczniów czynności – poprzedzonych instruktażem i pokazem – służących wyrobieniu właściwych nawyków, szybkości działania, precyzji.	21. Obrażenia kości i stawów
4.	Wykład uczestniczący	Wzbogacanie wykładu metodami poglądowymi i środkami działającymi na różne receptory. Istotą wykładu uczestniczącego jest wyzwolenie aktywnego współdziałania słuchaczy, np. przez pytania i analogie.	3. Ochrona ofiar konfliktów zbrojnych i dóbr kultury
5.	Dyskusja	Wymiana poglądów (argumentów), ścieranie się stanowisk kilku lub więcej rozmówców.	13. Zagrożenia terrorystyczne. Zagrożenia w szkole
6.	Drama	Metoda nastawiona na oddziaływanie psychologiczne i wpływ wychowawczy. Odgrywanie ról pozwala poznać różne aspekty określonej sytuacji, motywację i emocje kreowanych postaci.	12. Awarie, wypadki, katastrofy
7.	Burza mózgów	Dążenie do uzyskania od uczniów jak największej liczby odpowiedzi, propozycji, skojarzeń.	6. Źródła zagrożeń
8.	Pytania i odpowiedzi	Metoda wielofunkcyjna, umożliwiająca rozpoznanie stanu wiedzy i umiejętności uczniów. Ukierunkowuje tok rozważań i wypowiedzi, ewaluje, diagnozuje i monitoruje zarówno pracę uczniów, jak i nauczyciela.	14. Konwencjonalne rodzaje broni współczesnego pola walki
9.	Analiza przypadku	Omówienie i interpretacja zdarzeń, głównie w celach prewencyjnych i wychowawczych.	8. Ekstremalne warunki pogodowe
10.	Wywiad	Rozmowa w celu uzyskania informacji, np. od uczestników rzeczywistych zdarzeń. Bardzo wzmacnia proces wychowawczy.	25. Choroby cywilizacyjne

Ocena i kontrola osiągnięć uczniów

Wszystkie formy aktywności uczniów, tzn.:

- ich wypowiedzi,
- sposób wykonania czynności poleconych przez nauczyciela,
- aktywność na lekcjach (zaangażowanie w zajęcia prowadzone metodą dramy, ćwiczenia, dyskusję – ocena pod względem poprawności działania, logiki argumentacji, oryginalności i przydatności proponowanych rozwiązań)
- wytwory pracy uczniów (albumy tematyczne, mapy, schematy, wykresy, katalogi itp.)
- testy, sprawdziany, kartkówki
- zachowanie w trakcie zajęć – obserwacja uczestnicząca (głównie w sferze postaw)

są poddawane systematycznej ocenie oraz planowej kontroli.

Oceny powinny się opierać na czytelnych kryteriach. W tym celu należy:

1. Szczegółowo określić wymagania na konkretne oceny szkolne.
2. Przedstawić wszystkie formy kontroli stopnia opanowania materiału oraz postępów w nauce (klasówka, kartkówka, odpowiedź ustna itd.);
3. Zdefiniować formy kontroli stopnia opanowania materiału oraz wyraźnie określić zakres ich wykorzystania, np.:
 - odpowiedź ustna: może mieć miejsce po każdej lekcji danego przedmiotu; jej zakres obejmuje problematykę trzech ostatnich zajęć;
 - praca klasowa: pisemna forma kontroli stopnia opanowania materiału realizowana po omówieniu działu; zapowiadana z co najmniej 7-dniowym wyprzedzeniem; zazwyczaj poprzedzona lekcją obejmującą powtórzenie i utrwalenie materiału.
4. Określić terminy i sposoby poprawiania ocen oraz przekazywania prac pisemnych.
5. Przedstawić procedury komisyjno-odwoławcze (przedmiotową i szkolną) oraz formy informowania rodziców o postępach ich dzieci.
6. Udostępnić zainteresowanym rozkład materiału, kryteria ocen i pozostałe informacje dotyczące realizacji przedmiotu, np. na tablicy w sali lekcyjnej bądź na stronie internetowej szkoły.
7. Ustalić tryb i terminy nadrabiania zaległości z powodu nieobecności.
8. Wyegzekwować przestrzeganie przedstawionych kryteriów oceniania przez wszystkich bez wyjątku i na równych prawach.

Podstawą do wyprowadzenia wniosku, że uczniowie opanowali wiedzę i umiejętności przewidziane w programie nauczania, jest obserwacja prowadzona systemowo, w sposób planowy, ukierunkowany i właściwie udokumentowany. Opanowanie przez uczniów wymagań na poziomie podstawowym potwierdza skuteczność warsztatową nauczyciela i wspólny sukces pedagogiczny. Obserwacja taka jest za razem doskonałym narzędziem ewaluacji pracy nauczyciela i skuteczności wykorzystania programu nauczania.

W myśl założeń współczesnej myśli pedagogicznej ocena, oprócz spełniania swojej podstawowej funkcji, powinna informować ucznia i nauczyciela, które cele kształcenia

zostały osiągnięte oraz które z nich wymagają dopracowania. Niezbędne staje się więc wypracowanie własnych kryteriów oceniania oraz stworzenie (oprócz wewnątrzszkolnego systemu oceniania) własnego przedmiotowego systemu oceniania. Przedstawione niżej zestawienie to propozycja, którą można dostosować do konkretnych warunków. Ponieważ program z założenia ma charakter czynnościowy, pierwszym kryterium stają się umiejętności ucznia. Istotne są także: zaangażowanie ucznia w proces nauczania – uczenia się, jego aktywność, utożsamianie się z problematyką i przejawianie zainteresowania. W dalszej kolejności ocenie powinien podlegać cały zasób wiedzy.

Propozycja kryteriów oceniania

Ocena	Umiejętności i aktywność	Wiedza
Celująca	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • inicjuje dyskusje na określony temat • przedstawia własne (racjonalne) koncepcje rozwiązań, działań, przedsięwzięć • systematycznie wzbogaca swoją wiedzę i umiejętności, dzieli się nimi z grupą • odnajduje analogie, wskazuje szanse i zagrożenia określonych działań • wyraża własny, krytyczny, twórczy stosunek do omawianych zagadnień • argumentuje własne poglądy, posługując się wiedzą pozaprogramową • odnosi sukcesy w rywalizacji pozaszkolnej/pozalekcyjnej w konkursach, których tematyka pokrywa się z treściami kształcenia realizowanymi na zajęciach edukacji dla bezpieczeństwa 	<p>Uczeń zdobył wiedzę znacznie wykraczającą poza zakres programu nauczania.</p>
Bardzo dobra	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sprawnie korzysta z wszystkich dostępnych źródeł informacji • samodzielnie rozwiązuje zadania i problemy postawione przez nauczyciela • jest aktywny na lekcjach i uczestniczy w zajęciach pozalekcyjnych z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa (zawody, konkursy) lub zajęciach pozaszkolnych o specyfice zbliżonej do przedmiotu • bezbłędnie wykonuje działania ratownicze, koryguje błędy kolegów, odpowiednio wykorzystuje sprzęt i środki ratownicze • sprawnie wyszukuje w różnych źródłach informacje o sposobach alternatywnego działania (także doraźnego) • umie pokierować grupą rówieśników 	<p>Uczeń opanował wszystkie treści programu i sprawnie wykorzystuje wiedzę z innych przedmiotów do wykonywania zadań z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa.</p>

Dobra	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • samodzielnie korzysta ze wskazanych źródeł informacji • poprawnie rozumie w kategoriach przyczynowo-skutkowych • samodzielnie wykonuje typowe zadania o niewielkim stopniu złożoności • podejmuje wybrane zadania dodatkowe • jest aktywny na lekcjach • poprawnie wykonuje działania ratownicze, umie dobrać sprzęt i środki ratownicze do rodzaju urazu/zranienia 	Uczeń opanował wszystkie podstawowe treści programu oraz niektóre treści ponadpodstawowe.
Dostateczna	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pod kierunkiem nauczyciela wykorzystuje podstawowe źródła informacji • samodzielnie wykonuje proste zadania w trakcie zajęć • przejawia przeciętną aktywność • potrafi podjąć działania podnoszące własne bezpieczeństwo 	Uczeń opanował podstawowe treści programu, pozwalające na podejmowanie działań ratowniczych i zabezpieczających.
Dopuszczająca	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • z pomocą nauczyciela wykonuje proste zadania • opanował najbardziej elementarne umiejętności z zakresu przedmiotu 	Uczeń ma braki w wiedzy, które jednak nie uniemożliwiają dalszej edukacji i mogą zostać usunięte.
Niedostateczna	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nie potrafi wykonać najprostszych poleceń, wymagających zastosowania elementarnych umiejętności 	Uczeń wykazuje braki w wiedzy, które uniemożliwiają dalszą edukację w zakresie przedmiotu.

Kontrola osiągnięć uczniów

Bardzo wartościowym narzędziem kontroli osiągnięć szkolnych ucznia są testy, szczególnie opracowywane przez samych nauczycieli, najlepiej znających możliwości grupy, z którą pracują, oraz własny potencjał warsztatowy. Do tworzenia testów wykorzystuje się najczęściej zadania:

– otwarte:

- z luką (wymagające uzupełnienia zdania brakującym wyrazem lub wyrażeniem);
- krótkiej odpowiedzi (udzielonej za pomocą liczb, wyrazu lub prostego zdania);
- rozszerzonej odpowiedzi (w formie rozwiniętej, często rozprawki);

– zamknięte:

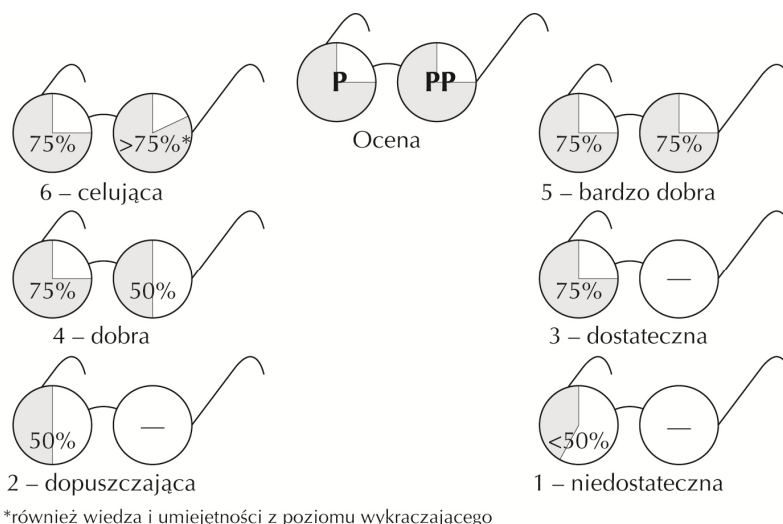
- typu „prawda – fałsz” (określenie prawidłowości podanego stwierdzenia);
- wielokrotnego wyboru (wskazanie prawidłowej odpowiedzi wśród wielu propozycji);
- dobieranie par poprawnych stwierdzeń.

Przykład konstrukcji testu wielostopniowego

Poziom wymagań	Liczba zadań	Oczekiwania – norma wymagań	Ocena
Podstawowy (P)	12	6P	2
		9P	3
Ponadpodstawowy (PP)	6	9P + 3 PP	4
		9P + 5 PP	5
Wykraczający (W)	1*	9P + 5 PP + 1 W	6

*Ze względu na prawo ucznia do popełniania błędów i mając na uwadze prawdopodobieństwo niedoskonałej konstrukcji zadań dobranych przez nauczyciela (źle dobrany poziom wymagań czy stopień trudności) sugeruje się normę 75% dla ocen dostatecznej i bardzo dobrej. Oceny dopuszczającą i dobrą wystawia się według norm tradycyjnych, określonych arbitralnie – tutaj na poziomie 50% (z zakresu P lub PP). W zadaniach wykraczających warto zwiększyć te normy o około 10%.

Ilustracją rozwiązań zaproponowanych w tabeli jest opatrzony komentarzem schemat graficzny:

Oczekiwane osiągnięcia absolwenta IV etapu edukacyjnego

Znajomość struktury obronności państwa

- rozróżnianie struktur obronności państwa
- rozumienie roli struktur oraz znajomość powinności obronnych organów administracji i obywateli
- znajomość geopolitycznych, militarycznych i gospodarczych aspektów bezpieczeństwa państwa
- znajomość świadczeń obywateli na rzecz obronności oraz zadań i kompetencji władz państwowych i samorządowych w tym zakresie
- orientacja w zakresie zadań, struktury oraz podstawowego uzbrojenia i wyposażenia Sił Zbrojnych RP

Przygotowanie do sytuacji zagrożeń

- znajomość zagrożeń czasu pokoju i wojny oraz ich ogólna charakterystyka (ze szczególnym uwzględnieniem możliwości ich wystąpienia w najbliższym otoczeniu)
- znajomość zasad postępowania w przypadku wystąpienia poszczególnych zagrożeń np. podczas pobytu w szkole, w domu i na trasach komunikacyjnych
- znajomość zasad wyszukiwania i wnoszenia uszkodzonych z rejonów zagrożenia
- znajomość sposobów zapobiegania panice i zasad zachowania własnego bezpieczeństwa w przypadku wystąpienia poszczególnych zagrożeń
- znajomość podstawowych sposobów oraz środków ochrony ludzi i zwierząt, a także form ochrony dóbr kultury
- identyfikacja głównych znaków ewakuacyjnych i ochrony przeciwpożarowej
- znajomość środków i sygnałów alarmowych oraz obowiązków ludności po ich usłyszeniu
- znajomość dróg ewakuacyjnych w szkole, sposobu oznakowania dróg ewakuacyjnych w obiektach użyteczności publicznej oraz ogólnych zasad ewakuacji z terenów zagrożonych
- umiejętność ewakuowania się z zagrożonego obiektu (obszaru) w trybie alarmowym
- wiedza na temat genezy i celów międzynarodowego prawa humanitarnego
- znajomość środków rażenia na współczesnym polu walki
- znajomość rodzajów broni konwencjonalnej
- wiedza w zakresie indywidualnej i zbiorowej ochrony przed skutkami użycia broni konwencjonalnej
- znajomość rodzajów broni masowego rażenia, ich głównego podziału oraz czynników rażenia tej broni
- wiedza w zakresie zbiorowych środków ochrony ludności, w tym budowli ochronnych

Opanowanie zasad pierwszej pomocy

- umiejętność postępowania ratowniczego w miejscu zdarzenia (ocena sytuacji, zabezpieczenie miejsca zdarzenia, wezwanie fachowej pomocy, zapewnienie bezpieczeństwa własnego, uszkodzonych i świadków zdarzenia)
- znajomość materiałów opatrunkowych i środków pierwszej pomocy
- umiejętność rozpoznawania stanów zagrożenia życia i zdrowia
- umiejętność wykonania resuscytacji krążeniowo-oddechowej
- umiejętność opatrywania ran i urazów kostno-stawowych
- umiejętność podejmowania działań ratowniczych na miejscu wypadku komunikacyjnego
- umiejętność udzielania pierwszej pomocy w przypadku zadławienia się ciałem obcym, utraty przytomności, wstrząsu pourazowego, omdlenia, zawału serca, udaru mózgu,

urazów termicznych, zatrucia, pogryzienia, ukąszenia i użądlenia oraz ratowania tonących

- świadomość znaczenia wczesnej defibrylacji dla ratowania życia poszkodowanych

Standaryzacja procesu kształcenia

Planowanie procesu dydaktyczno-wychowawczego to niezwykle ważna, a zarazem trudna umiejętność, wpływająca istotnie na sprawność i efektywność warsztatową nauczyciela. Powinno się ona opierać na przemyślanym doborze treści nauczania, metod, form realizacji procesu kształcenia oraz środków, jakimi zamierzamy się posłużyć, aby osiągnąć wyznaczone cele. Jednocześnie jest również procesem twórczym („szycie na miarę”), wymaga bowiem wyboru środków dostosowanych do specyfiki grupy, możliwości szkoły i warsztatowego zaawansowania nauczyciela. Autonomia pracy nauczyciela daje możliwość przesuwania tematów w ramach propozycji programowej lub rozwijania wybranych treści.

Dysponując rozkładem materiału lub planem wynikowym, powinno się dążyć do takiego zorganizowania zajęć, aby wprowadzić ucznia w rolę odkrywcy i rozwinąć w nim umiejętność samokształcenia oraz ciekawość poznawczą. Niezwykle ważną, choć powszechnie niedocenianą w polskiej szkole umiejętnością ucznia, jest również efektywne organizowanie procesu uczenia się. Warto poświęcić uwagę temu zagadnieniu, szczególnie na początku roku szkolnego, aby wskazać uczniom metody uczenia się w obrębie przedmiotu, m.in. jak wyszukiwać, selekcjonować i przetwarzać informacje, z jakich źródeł korzystać, jak sporządzać notatki, jak organizować warsztat pracy. Podstawowym elementem twórczej postawy ucznia jest odpowiednia motywacja. Rozwija się ona dzięki uświadomieniu i przyswojeniu celów lekcji, ich odniesieniu do rzeczywistości (historycznej lub bieżącej), oraz stosowaniu przejrzystych kryteriów oceniania. Szczególnie ważna jest też postawa nauczyciela i dawany przezeń przykład osobisty.

Cele kształcenia to świadome – planowane i oczekiwane, a zarazem konkretne i wymierne – efekty edukacji. Zostały one podzielone na szczegółowo wyodrębnione kategorie (patrz niżej). Nadrzędnym celem jest jednak dobro ucznia rozumiane jako jego wszechstronny, harmonijny rozwój i szkolny sukces.

Kategorie celów⁶

Poziom I - wiadomości

- A. Zapamiętywanie wiadomości – dyspozycja ucznia do przypominania sobie określonych nazw, terminów, praw, faktów i zasad.
- B. Zrozumienie wiadomości – uczeń przedstawia poznane wiadomości według własnego schematu rozumowania, potrafi je systematyzować.

⁶ Na podstawie publikacji *ABC testów osiągnięć szkolnych*, red. B. Niemierny, Warszawa 1975, [za:] *Program NOWA SZKOŁA. Ocenianie – Materiały szkoleniowe rad pedagogicznych*, CODN, Warszawa 1999.

Poziom II - umiejętności

- C. Stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych – umiejętność praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości według najczęściej występujących algorytmów zachowań.
- D. Stosowanie wiadomości w sytuacjach nietypowych i problemowych – świadczy o opanowaniu przez ucznia wiedzy z poziomów A, B i C, a także o umiejętności swobodnego stosowania posiadanych kompetencji do rozwiązywania skomplikowanych problemów.

Poziom III - postawy

- E. Stosunek do społeczeństwa – chęć współpracy, nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów, więzi społecznych, przestrzeganie zasad współżycia i norm społecznych
- F. Potrzeby i aspiracje – świadomość potrzeby zdobywania wiedzy, rozwijanie własnych zainteresowań, uzdolnień.

Posługiwanie się opisanymi wyżej ogólnymi celami może sprawiać trudności w monitorowaniu sposobu i poziomu ich realizacji. Należy je zatem odpowiednio doprecyzować, dbając o ich kryterialną mierzalność.

Płynne przejście od ogółu do szczegółu jest możliwe do osiągnięcia dzięki opisaniu celów operacyjnych. Wszystkie czynności nauczyciela związane z realizacją właściwie zaplanowanej lekcji muszą zostać podporządkowane ich osiągnięciu.

Cele wyrażone wieloznacznie opisane za pomocą czasowników operacyjnych⁷

Taksonomia celów nauczania	Określenie wieloznaczne	Określenie operacyjne (konkretne)
Poziom I		
A – zapamiętywanie wiadomości	wiedzieć	nazywać definiować wylizować identyfikować
B – rozumienie wiadomości	rozumieć	streszczać wyjaśniać rozdzielać opisywać

⁷ Opracowanie na podstawie: K. Ciżkowicz, J. Ochendusko, *Pracownia pomiaru osiągnięć szkolnych. Materiały szkoleniowe Kujawsko-Pomorskiego Centrum Edukacji Nauczycieli*, Bydgoszcz 1986; *Program NOWA SZKOŁA. Materiały szkoleniowe dla rad pedagogicznych*, CODN, Warszawa 1999.

Poziom II		
C – stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych	kształtować	stosować projektować wybierać porównywać
D – stosowanie wiadomości w sytuacjach nietypowych i problemowych	kształtować	wykrywać proponować (metodę) planować
Poziom III		
E – stosunek do społeczeństwa	wyrażać	nawiązywać utrzymywać przestrzegać rozumieć
F – potrzeby i aspiracje	wyrażać	podejmować rozwijać doskonalić osiągać

Klasyczna (modelowa) struktura celu operacyjnego⁸

Składnik	Opis składnika	Przykład Uczeń:
1a. Czynności ucznia 1b. Treść czynności	Opis zachowania ucznia wyrażony czasownikiem operacyjnym Przedmiot, materiał, temat, którego działanie dotyczy	wskazuje środki opatrunkowe służące do opatrywania ran
2. Warunki działania	Okoliczności, w których działanie ucznia ma zaistnieć (dane, środki, utrudnienia itp.)	uprzednio zapoznawszy się z wyposażeniem apteczki pierwszej pomocy
3. Kryterium (ilościowe/ jakościowe)	Określenie minimalnego poziomu realizacji (po jego osiągnięciu można uznać, że dana czynność została opanowana)	poprawnie wskazuje przynajmniej trzy środki opatrunkowe

Właściwa konstrukcja celów kształcenia umożliwia odpowiedni dobór wymagań programowych do poszczególnych ocen. Ich należyte zhierarchizowanie sprzyja indywidualizacji, motywowaniu (nie są ani zbyt łatwe, ani zbyt trudne, co zwykle zniechęca do działania), monitorowaniu rozwoju uczniów oraz ewaluacji pracy nauczyciela.

Poziomy wymagań według Bolesława Niemierki

K – wymagania konieczne – na ocenę dopuszczającą: obejmują wiedzę i umiejętności proste, łatwe do opanowania i zapamiętania dla każdego ucznia, niezbędne w dalszej edukacji, często przydatne w życiu

P – wymagania podstawowe – na ocenę dostateczną: zasób wiedzy i umiejętności możliwy do opanowania przez uczniów przeciętnych, średnio uzdolnionych, niewykraczający

⁸ Opracowanie na podstawie: R. Mager, *Preparing instructional objectives* [za:] *Program NOWA SZKOŁA, Materiały szkoleniowe dla rad pedagogicznych*, CODN, Warszawa 1999.

poza wymagania podstawy programowej, przydatny w życiu, znaczący w dalszej edukacji; wraz z wymaganiami poziomu K tworzą zasób najistotniejszych wiadomości i umiejętności

R – wymagania rozszerzające – na ocenę dobrą: obejmują wiedzę i umiejętności bardziej złożone, o wyższym poziomie trudności, wymagające twórczego podejścia, stanowiące rozwinięcie wymagań opisanych wcześniej, zarówno w odniesieniu do szczegółowości, jak i przydatności w życiu codziennym; nie są niezbędne w dalszej nauce

D – wymagania dopełniające – na ocenę bardzo dobrą: stanowią zasób wiedzy i umiejętności trudny do opanowania, wymagający dużego nakładu pracy, korzystania z różnych źródeł wiedzy; w życiu codziennym bywają przydatne rzadko, pośrednio

W – wymagania wykraczające – na ocenę celującą: obejmują wiedzę i umiejętności wykraczające poza program nauczania; obrazują indywidualny wkład pracy i osobiste zainteresowania uczniów

Poziom					Ocena
K	P	R	D	W	
-	-	-	-	-	1
X	-	-	-	-	2
X	X	-	-	-	3
X	X	X	-	-	4
X	X	X	X	-	5
X	X	X	X	X	6

Właściwe skatalogowanie i usystematyzowanie wymagań programowych jest podstawą rzetelnej oceny rozwoju uczniów i wystawiania ocen szkolnych.

Praktyka często komplikuje sytuację modelową. Oto przykład: uczeń spełnia wymagania z poziomów D i W, ale wykazuje duże braki lub całkowity brak wiedzy na poziomach najniższych – K i R. Co wówczas czynić? Jak ocenić ucznia? W rozwiązywaniu takich i podobnych dylematów pomocne są podstawy pomiaru dydaktycznego – narzędzia i procedury działania. Wszystkie czynności nauczyciela zmierzające do osiągnięcia celów określonej jednostki dydaktycznej są weryfikowane przez ich efektywność. Tę z kolei odnosi się do oczekiwanych osiągnięć ucznia, wynikających z wymagań programowych, które można traktować jako standardy kształcenia. Bardzo popularne w wielu przedmiotach i na różnych etapach kształcenia stało się określanie wymagań podstawowych (P - konieczne i podstawowe łącznie), ponadpodstawowych (PP - rozszerzające i dopełniające łącznie) oraz wykraczających (W).

Kryteria doboru ⁹	Wymagania		
	P	PP	W
Poziom trudności	• bardzo łatwe	• trudne, złożone	• bardzo trudne, skomplikowane
Przydatność	• praktyczne, przydatne w życiu	• mało przydatne	• stosowane sporadycznie, niekonwencjonalne
Niezbędność	• wymagane do dalszej nauki, postępów wiedzy i umiejętności • kluczowe, elementarne	• rozszerzające, pogłębiające i systematyzujące zasób wiedzy i umiejętności	• wybiegające poza treści ogólne przedmiotu • specjalizujące
Niezawodność	• empiryczne, racjonalne, sprawdzalne, powtarzalne • wdrażane w praktyce	• problematyczne, złożone	• hipotetyczne, prawdopodobne

Wyposażenie szkoły w środki dydaktyczne do realizacji przedmiotu

(przy założeniu, że klasa liczy nie więcej niż 24 uczniów)

Lp.	Nazwa środka dydaktycznego	Liczba egzemplarzy	
		konieczne	przydatne
1.	Manekin (fantom) do nauki resuscytacji krążeniowo-oddechowej	1	4
2.	Defibrylator automatyczny AED		2
3.	Apteczka pierwszej pomocy (torba, plecak apteczny) z pełnym wyposażeniem	1	4
4.	Koc	2	6
5.	Karimata	0	6
6.	Folia termoizolacyjna	4	6
7.	Bandaż elastyczny 10 cm x 4 m	12	24
8.	Chusta trójkątna	2	12
9.	Szyna Kramera (lub inna) - krótka/długa	1/1	6/6
10.	Trójkąt ostrzegawczy	2	4
11.	Kamizelka odblaskowa	2	6
12.	Maska twarzowa lub folia z zastawką do wykonywania oddechów ratowniczych	2	1 na osobę
13.	Jałowe kompresy gazowe różnej wielkości, np. 9 cm x 9 cm, 0,5 m ²)	12	24
14.	Płyta z filmami DVD	0	1
15.	Maski przeciwgazowe MP-4, MP-5, MP-6	0	3
16.	Komputer wraz z urządzeniami peryferyjnymi	1	1
17.	Rzutnik multimedialny	1	1
18.	Ekran projekcyjny	1	1

⁹ Opracowanie na podstawie: B. Niemierko, *Między oceną szkolną a dydaktyką*, WSiP, Warszawa 1999.